पत्र

६२८१-१८

No. ३३ ग-१

Title वाल्मीकीय मोक्षोपायः

Author

Extent ४६ पत्र Age सं. १९८८

Subject वेदान्तः

ॐनमः श्रीरामचंद्राय स्वाविद्याकल्पितद्वैतनिरासिंहाभिधंमहः वेदांतवेद्यंवंदेहं परमानंदविग्रहम् १ सर्वभूत
1 मस्तस्य प्रसादतो जीवजातममिति श्रुतिर्जगौ तस्यवेदगदितस्य दुरार्यतोकिंमहत्त्वमखिलात्मनोगुरोः २
नतभवपरिपांथिज्ञानदानेकलीलंमुनिवरानिकुरुंबैः पूज्यमानांघ्रिपद्मम् विधुतसकलदोषसत्यविज्ञाति
मूर्तिं श्रुतिशतनुतमाराद्दीपघ्नये विश्वनाथम् ३ योदक्षिणामधिवसन् शिवराजधान्यां बाह्यान्तनेविदि
वितायवितीन्द्ररूपेव ६ श्रेवदानयतिविद्भरातास्मिसोऽव्यादस्मान् समक्तिभुनवंदितपादपद्मः ४
यस्यामहामहिमसागरसंविगाहनंसंव[illegible]नातिसकलंजन्ममाघवपाकात् साक्षात्रदाघ्रिपप्यगेवमत्न ६७=५
सदेवैः सेव्यासमग्रयरमाश्रुदयात्तमहत्तम् ५ [illegible]किमाग्नेयागामा सहस्रमुखवाहिनी [illegible]सागरसंपा
तामवचांसिवुनात्वलम् ६ वसिष्ठरामपा[illegible]स्याविधोमम. वचांसिवृष्यतांय[illegible]वेत्त्वृत्तानि
दीपतां ७ श्रीमद्गुरुगरोशानवाचासंकल्पिता[illegible]दिया: प्रताम्यमसादरं मूर्द्धाकुर्वैदातिष्ठचन्द्रिकाम्
८ वासिष्ठाद्रितितीर्थमिहन्मानिवलीलया रामपादाब्जभक्त्याहं दोहमहतिसन्नयः ९ अप्यस
त्पतानांनंदाद्वितीयः परमात्माभगवान्नारायणाख्यत्पादौ देवत्रातितामसः प्रधानोजीवस्यचित्ता
धानोभावनाज्ञानकर्म्माणिमारनसमस्तजं तथाचोक्तमाचार्यैः तमःप्रधानः क्षेत्राणां चित्त

धानः विदात्मनाम् परप्राप्ता नरा तामेति भावनाज्ञानकर्मभिरिति १० अथ चस्व स्वस्थानां प्राणिनाम्
भ्युदयानिःश्रेयसार्थं मुनयो पेतयास्थितं कर्मज्ञानलक्षणं वेदार्थं मरीच्यादिभ्यः सनकादिभ्यश्च उपदि
देशतः उपदिष्टं धारणाभिरनुजायमानं तं वेदार्थं नावगाप्य दिवहुभिर्विक्षिप्तानुत्तानज्ञानलक्ष्यरिपालने
या वशीकृतमायः सत्यसंकल्पो भगवान् स[illegible]ल्पसमासादितात्मा भानुः कौशल्यायां दशरथाद्वतार
भवतीर्य व[illegible]शिष्यतां विडम्बनां धार[illegible]त्वानाम्[illegible]वसिष्ठेन तत्सम्वाद[illegible]नाभ्यन्तर समावि
ष्टवकान् कर्म[illegible]सागरसावगाहनस्य[illegible]नः प्रक्षिप्त तद्गुनयरत्नं[illegible]वक्रे तत्र रामस्य शिष्यतात्र
लत्वाटेव ब्रह्मविद्याधिकारित्वं दर्शयितुं[illegible]ः ब्रह्मवादइदमग्रआसीत्तदात्मानमेववेदाहंब्रह्मा
स्मीति तस्मात्तस्मात्सर्वमभवदिति तथा[illegible]कम् स्वाभासफलकानुशयं[illegible]वा उपकंपनं ब्रह्म
विद्याधिकारित्वेदेविधात्प्रतिपद्यतइ[illegible]कल्पित[illegible]सिष्ठनामसम्वादं दिव्यज्ञानसम्पन्नो भगवान्वाल्मीकि ४
द्वाविंशति श्लोकसहस्रैर्विविधं नामि लीलया[illegible]समुद्रवैराग्य मुमुक्षु व्यवहार जगदुत्पत्तिस्थित्युपश
मनिर्वाणादिप्रतिपादकषट्प्रकरणात्मकं[illegible]त्यानवतरंगं विवेकवैराग्योपशान्तिविज्ञानादिरत्न नि
लयं मन्दमतिदुस्तरमालक्ष्य परमकारुणिकः काश्मीरपण्डितो गम्भीरानंद नामा रलोकानां बहुसहस्रं

श्री॰ तित्मा पुरुहूतरतदिदं वासिष्ठं मंदोपकृतये यथामति व्याख्यास्यामः प्रारिप्सितस्य ग्रंथस्याविघ्नेन परिसमाप्तये प्रचयगम

२ ॐ श्रीगणेशाय नमः दिविभूमौ तथाकाशे बहिरन्तरमे विभुः यो विभात्यवभासात्मा

तस्मै सर्वात्मने नमः १ वशामिकृतु

नायदेव देवतानमस्काराल्लक्षणमवतंततावत् ग्रंथशास्त्रप्रतिपाद्यमर्थं दर्शयति भगवन्नाचार्यः॥ १॥ दिवी

ति यच्छब्दस्याप्रसिद्धार्थाभिधायकत्वादात्मने प्रशांतिकृत्वादात्माविशेषतया समुच्यते यश्चात्मेति यश्चात्म

नाविनाति तस्मै नमः इति सम्बंधः तस्य [illegible] तिवति श्रुति अवभासेति अवभासो ज्ञप्तिरात्मा स्वरूपं यस्य स तथा

तस्य देशतः परिच्छेदं यं वरमार्थं दर्शयि [illegible] बुद्ध्या [illegible] वव्यापित्वार्थः विभुत्वं साधयति दिवीत्यादिना

दिवि स्वर्गे भूमौ [illegible] अतारक्ष मध्यपार्व [illegible] धार्थः श्रोतृबुद्धिमत्तायां समंतात् हतीति मन्वा

नो विस्तरेण प्रतिपादितमर्थं संक्षिप्याह बहिरन्तरश्चेति अथ कालो कश्चेयं जर्द्ध हि [illegible] यो भीतित्त वि

ते सनावीहि यच्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थित इति श्रुतेः बहिरन्तिश्चानृतीनां [illegible] च वरमे वचेति

स्पष्टतोऽस्य एवं विधश्चात्मस्वरूपे विद्वदनुभवः प्रमाणमिति सूचयति भगवन्या [illegible] विभातीति

ततात्मनो व्यतिरिक्तवस्तुसद्भावात् [illegible] तः परिच्छेदस्यादिति [illegible] इत्याह सर्वात्मन इति सर्वस्य दैः

नश्वप्रपंचकल्पितस्य शुक्तिकेवरजतस्यात्मा परमार्थस्वरूपं तस्मै वस्तुपरिच्छेदनिराकरणेन आत्मनः
कालपरिच्छेदोपि निराकृतो वेदितव्यः कालस्यापि वस्तुतः स्वस्मिन् कल्पितस्य सत्तास्फूर्तिप्रदातृत्वेन
आत्मनस्तत्परिच्छेदासंभवात् अथवा [illegible] शरीरे भविभूमिकार्ये स्थूलशरीरे आ
काशान्तर्वा कृतारथ्येकारणशरीरे तत्त्वादि [illegible] विभाति तस्मै नमः शिष्टं पूर्ववत् अथ योऽन्या
देवतामुपास्तेऽन्योऽसावन्योऽहमस्मीति न स वेद यथा पशुरेवं स देवानामिति श्रुत्यात्मव्यतिरिक्त
देवतादर्शनस्यापवर्त्तयामास रज्जोसर्पवत् [illegible] इति मन्त्रस्मृते आत्मैव देवतात्वेन नमस्कृत्यत्वर
त्ववगंतव्यं अथवा परमात्मा विशेषणत्वम् उच्यते यः परमात्मेति तस्यापीश्वरत्वेन प्रसिद्धत्वात्तस्य
जीवेभ्यो भेदं वारयति सर्वात्मन इति सर्वेषां जीवानामात्मने परमार्थस्वरूपाय नमः शिष्टं समानम्
अथवा भूमाकाशाद्यत्याद्यन्तयोग्रहणं मध्यवर्त्तिनस्तत्त्वयमपि समर्थात्यायेन गृहीतं भवति कारणा
भूतग्रहणेन कार्यस्य तथा वा समर्था आकाशादिभौतिकेषु वनः [illegible] संतानादि
विषेमहि स्रियो विभातीति तस्मै नमः इति पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवीति श्रुतेः तदेवं
त्रिविधपरिच्छेदरहितं नित्याद्वितीयं स्वसंविदात्मकं वस्तु शास्त्रप्रतिपाद्यमिति दर्शितं भवति १ .

परि

श्री॰ शास्त्रादौ श्रोतृप्रवृत्त्यङ्गतया विषयं दर्शयित्वाऽधिकारिणां दर्शनं प्रयोजनसम्बन्धौ वक्तुं वदति अहं बद्ध इति
३ बद्धोऽहं विमुक्तः स्यामिति यस्य निश्चयोऽस्ति सोऽस्मिन् शास्त्रे शास्त्रश्रवणोऽधिकारे या नितिपोजना
स्य श्रवणादि प्रयोजकमापातज्ञानं दर्शयति नात्यन्तोऽज्ञ इति नोऽज्ञ इति नोऽज्ञ इति पदच्छेदः तदिति ब्रह्मो
च्यते ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृत इति स्मृतेः तज्ज्ञानामातीतितत्कः ब्रह्मवित् नऽतत्तज्ज्ञ इति वा
पदच्छेदः अतत्शब्दोऽप्यर्थेऽतात्पर्यार्थो विकल्पयोर्भिन्नः नऽतत्तज्ज्ञोऽपि नेत्यर्थः ब्रह्मणि संप्रज्ञाते ऽ।
अहं बद्धो विमुक्तः स्यामिति यस्य निश्चयः नात्यन्तमज्ञो नो तज्ज्ञः सोऽस्मिन्
शास्त्रेऽधिकारवान् यातायामुारात [illegible] वान्
मत्तमत्तातेच श्रवणादि ग्रंथेष्वसंभवादोप[illegible] अधिकारीत्यर्थः विमुक्तः स्यामित्यनेन बंधनि
वृत्तिरेतच्छास्त्रश्रवणप्रयोजनमिति सूचितं [illegible] तत्त्वमसि इत्यादिना च शास्त्रब्रह्मणोः प्रतिपाद्यप्रति
पादकभावलक्षणः संबंध इत्यावेदितं भवति [illegible] तावदत्र प्रथमश्लोके मङ्गलाचरणं विदधत् बध्नन्न्य
विघ्नायद्वितीयेनाधिकारिप्रयोजनसम्बन्धानभिधायाधुना शास्त्रमारंभमाणोऽस्य वादकथाप्रवृत्तिं द्योतयितुं गु
रुमासीनमेकान्ते वाल्मीकिं सर्वदर्शिनं पप्रच्छ प्रणतो भूत्वा भरद्वाजो महामुनिः

शिष्यक्रमं प्रस्तौति गुरुमिति ब्रह्मानंदास्वादनार्घमेकाकिनमासीनं सर्वदर्शिनं सर्वदर्शनं तपोदृशं वाल्मीकिं गु-
रुं भरद्वाजः शिष्यं प्रणतो भूत्वा प्रष्टुरवरं सद्भावं यथा भवति तथा पप्रच्छेति तं वचनाह भगवन्निति
संकटः संबंधः संकटो ना तु संबाध इत्यमरः व्यवहृतः व्यवहृतवान् अत्र साध्या हार्दु... ना रामो जी
वन्मुक्तपदं लब्ध्वा कथं संसारसंकटे व्यवहृतः इति न बिमेवार्थं भरद्वाजः पृष्टवानिति ज्ञाते विज्ञगम्यते उच्य
ते वहद्वसिष्ठे कथं संसारसंकटे रामो व्यवहृतवानिति इदं च प्रश्नस्योत्तरं जीवन्मुक्तानामिति ब्रह्मन्कृत्वा
राघवमादितः क्रमात् ... श्रोष्यामि भरवी पप्यत्ति विवरता ज्ञी व मुक्तं पदं प्राप्य
भगवन् ज्ञातुमिच्छामि कथं संसारसंकटे रामो व्यवहृतो यस्मिन् कारणात् ब्रूहि मे
मे गुरो ४ वाल्मीकिरुवाच साधु ... भरद्वाज योग्योऽधिकप्रवक्ष्यामि ते शृणु तेन
येन सम्मोहमलं हरे कारि व्यपचितं ...
गाद्वक्ष्यामि उत्तरप्रारंभात्त्व किंवा रामात् ... वामदेवानां महाधियः नित्यं इविसंपेपेतेन प्राप्तास्ता
ब्रूहि मे स्फुटमिति राम भरतादिविषय प्रश्नव ... छत्राप्तिर्दुःखिताल न तत्रा जीवन्मुक्तिप्राप्तिप्रकारप्रश्ना
याः वगमते अयमेवार्थः एषो भरद्वाजे मीति ... भुवत्स्येतित्यथावत्स्यं तत्त्वादिं तत्पप्याहृत्य योजनीयं ॥

श्री योग्यसिद्धराजाय तत्त्वभ्यं यन्नराम्भोजी[illegible]पाद्येन मम मोहसंज्ञानमलमत्यर्थं दूरीकरिष्यसीति स्मृ

४ तिर्लब्धा भविष्यसीत्यर्थः अथवा [illegible] हे यत्वात अतएव तस्माद्दूरेव दोषराशिचितम्प

संसारसंकटे रामः कार्यं व्यवहृतवानिति [illegible] जीवन्मुक्तिपदं प्राप्य प्यारोमोमहामना इत्यादिना त

र्ब्बवद्धमाणा जीवन्मुक्तिसाधनभूता [illegible] तत्त्वज्ञान मनोनाशाय चित्तस्य चिन्मात्रपोषणालक्षणां ध्यानस

माप्ता तस्मात् साधिततया प्रसिद्धं रामवृत्तान्त[illegible] विस्तरेण प्रतिपादयितुं बुद्धिसौकर्यार्थं संक्षिप्याह

भ्रमस्येति अथवा जीवन्मुक्तिपदं प्रा[illegible]ना प्रश्नस्योत्तरं वक्ष्यन्नादौ युक्तितदुपायलक्षणां शा

स्त्रार्थं बुद्धिसौकर्यार्थं संक्षिप्य[illegible]वाक्या काशवर्णावदाकाशश्यामत्ववज्जातस्य जागत

स्य जगत्सम्बन्धिनो भ्रमस्य विस्मरणं वरं श्रेष्ठमुप[illegible]यं मन्य इति सम्बन्धः उक्तं तत्त्वे तव स्मरणं जग

भ्रमस्य जगतस्यास्य जातस्याकाशवर्णवत् अपुनः स्मरणं साधो मन्ये[illegible] स्मरणं व

र ६ दृश्यं नास्तीति बोधेन मनसो दृश्यमार्जनम् संपन्नं चेत्तदुत्[illegible] परानि

र्वाणनिर्वृतिः ७

भ्रमविषयं न विद्यते यस्मिन् विस्मरणे तदपुनः स्मरणं अथवा ज्ञानेन मूलाविद्यो[illegible]सीति भ्रमस्याभवन

मेव विस्मृत्य प्राद्ये न विवक्षितम् अत्र तल्वाउ न स्मरणामित्युक्तं दृश्यमिति दृश्यं नास्ति कल्पितमधिष्ठानदृ
व्यव्यक्ति रेकेनेत्यागमादि जनितबोधेन मनसं कल्पाविकल्यात्मकादन्तःकरणा दृश्यमार्जनं संपन्नं ज्ञा
तं वेत्तर्हि निर्वाणानिर्वृत्तिर्मे द्विःदुःखमत्यन्ताभिव्यक्ता भवति तस्या विषयदुःखवत्मा[illegible] नयत्वं वारयति
परेति दृश्य मिथ्यात्वनिश्चय पदार्थमति तद्[illegible]सनानि वृत्तेस्तत्र रागानुदयात्ततो विमुखं[illegible]त्तं ब्रह्मानंदम
वगाहते ततो विगत प्रतिबाधाद परोर द्वार्त[illegible]नाम्निर्वाणं भवतीति भावः ३ विद्याबहे[illegible] न वित्तस्याविव
चैवे मुख्यमसत्यादयत्तां दोषमाह दोषमाह अत्र[illegible]ते उक्त विद्युयान्मुखतां सम्याघवाह्निर्मुखतया शास्त्र
गर्ते भुरास्त्रा रायेव गर्ता अत्र वगतेलु ठत्तां गो[illegible]कुर्वतां महर्षिमस्याज्ञा अकृत्विमात्रस्ते षां मव्रह्म
विदं भवतां मरद्धाजादीनां कल्पे नपि[illegible]ता कालेनापि निर्वृत्तिर्मो दु दुःखं न भवति अत्र
यथा अत्र कृत्विमात्रज्ञानामिति पदद[illegible]नाम कृत्ति मात्र निवृत्तिर्न भवतीति सम्बन्धः यथा
गर्ते लुठतां कर्दमलेपो गात्रभंगादि [illegible] वति तथा बहिर्मुखानां शास्त्रश्रवणं दुःखबाये भव
ति न मुखायेति भावः बोधेन दृश्य[illegible] पुनस्मर [illegible]दृश्यवासनानां वृत्तिद्वारे व भवतीयतो वासनत्या
मन्यथा शास्त्र गर्तेषु लुठतां भव[illegible]ह भवत्यकृतिमात्राणां कल्पेनापि नानिर्वृ.

श्री· अशेषेण परित्यागो वासनानां प[illegible]मः मोक्ष इत्युच्यते सद्भिः स एव विमलक्रमः

५ ८ वासना द्विविधा प्रोक्ता शुद्धा[illegible]ना तथा मलिना जन्मनो हेतुः शुद्धा ज

न्मविनाशिनी ९ मोक्षस्व[illegible]ति द्वारा मोक्षस्योत्तमोपायत्वादनुष्ठेयं इत्याह अशे

षेणेति वासनात्यागस्यैकस्यं मोक्ष[illegible]त इत्याशंक्योपचारादित्यभिप्रेत्याह सएवेति वासना

त्याग एव विमलक्रमो निर्मलोपायो मो[illegible]त्यर्थः वासनात्यागो मोक्षोपाय इति समात्योक्ते

रविशेषेणासर्ववासनात्यागेप्राप्ते शुद्ध[illegible]त्याज्येति दर्शयितुं वासनाद्वैविध्यमाह वासनेति

मयोर्विरुद्धकार्यकरत्वं दर्शयति हेय[illegible]पत्वाज्ञापनार्थं मलिनेति १० तत्र मलिनवासना

टू= यलक्षणमाह अज्ञानेति अज्ञानेन सु[illegible]निसंदृढः सोनिविडो वा अत्राकारो यस्य[illegible] मातृष्योक्ता

अज्ञाने हि सतिवासनायानिविडत्वं ना[illegible]दापर्यं घ्रियते ज्ञानतदाय नन्वेनेनानि[illegible]डमहृढे नाहं

शा-शा= कारेणा[illegible]लते रोमत इतिवृनाहं कारणा[illegible]लिनी शुद्धवासनालक्षणमाह पुन[illegible]मोति संस्वेद

वीजवत्सव्यन्धद्रेति वीजवत्पुनः प्ररोहणयोग्यास्थिता देहार्थं घ्रियते वर्तमानदेहस्थित्यर्थं

घ्रियतो ज्ञाततत्त्वे याज्ञाततत्त्वे यं व्रतयस्यानिमित्तं भूतायां मातृष्योक्ता उक्तमेवार्थं प्रपंचयति

वा

वेष्वेद्वेति जन्मैनर्थस्तस्य भाऽ[illegible]पात्रं जन्मानर्थभाजनं येऽशुद्धवासना भवंति ज्ञाततत्त्वेयां महापि

अज्ञानसुघनताकारा घनाहंकारशालिनी पुनर्जन्मकरी प्रोक्ता [illegible]लिनावासे

नाबुधैः ११ पुनर्जन्मांकुरं त्यक्त्वा [illegible] दग्धबीजं [illegible] च्छुयते ज्ञात

ज्ञेया शुद्धेति चोच्यते १२ येषु शुद्ध[illegible] शब्दोपलक्षितं वारादित्याभिप्रेत्याह सर्व[illegible] ज्ञानते

यास्तउच्यते [illegible] यत्तमूर्याजन्मानपय[illegible] शुद्धवासना एव लेह्यते तस्मात्[illegible] भवंति ते च

जीवन्मुक्ता उच्यते इति [illegible] यस्मा[illegible] तु यत्नतः संपाद्येति समुदायार्थ[illegible] अनुसारात् शुद्ध

वासना न त्याज्या किंतु मलिनावासनैव [illegible] त्योपायां मुक्तिं तदुपायलक्षणशास्त्रा[illegible] १३ एवं तावं

जीवन्मुक्तिसाधनविज्ञानोपायभूतं [illegible] निःसंकल्पं संसारसंकटे व्यवहृत्तवान् [illegible] सर्वावासंदेपेन

भि= [illegible]ति धायेदानीं केवलमेवाप्य जीवन्मुक्ति[illegible] [illegible] आत्मइतिविषयन

स्योत्तरं प्रतिज्ञापूर्वकमाहोत्तरग्रंथ[illegible] जीवन्मुक्तिं त्वादिदेवाज्जीवन्मुक्तौ नोपदेशस्यावतया

जीवन्मुक्तपदं प्राप्तो यथा मे[illegible] नाः नमो हं प्रसरोऽवत्याभिजरामरणाशा

न्तये १४ विद्याग्रहणादितिः क्रम[illegible] मोराजीवलोचनः दिवसान्यनयैकेहे

रा स्य=

श्री लीलाभिमक्तोभयः १५ श्रु[illegible] त्रिकाले तु रामस्य गङ्गा शालिनः तीर्थे
६ पुण्याश्रमश्रेणी हृष्टमुत्त्व[illegible]ः १६ राघव श्रित्वायित्वैव ठपेन्त्यवर
शोपितः हंसः पद्मावि वत[illegible]धामेदासम्यादशावली [illegible] उवाच ती
र्थानि देवसत्रानि वत्तान्याय[illegible]धं कौ[illegible] तापमा
नसं १७ तदैत्वामार्थितां हृद्यां[illegible] चहनरवकशाभो १७ श्रावामे[illegible]तापत्व
यापोर्थीतिमानिता १८ दल[illegible]तच हृष्टमुत्कंठितं ता नममे[illegible] घात्व
[illegible]कर्तुमर्हसि नासोस्ति भुवने[illegible] घाम्हता वि
घालाभस्यानादाजानर्थितयाश्रमादिवं तः बाश्रणा भक[illegible]जप्रकारेणायेक्रमेणोत्यर्थः [illegible]ः उत्कंठो
त्कलिकास्तास्य संजीता तार्त उत्काठत संजा[illegible]धाराः किं
जल्कायोप्रवरायोहोतो तथोक्तो देवसद्म[illegible]पचीष्ट्रयत शातद्वेय नत्रनेनानि[illegible]मायतनलुत्व
इत्यमरः तत्तस्मादर्थीयावकः १९ सम[illegible]त्यव्ययत्तहाप्य [illegible]कसाद्रमेमत[illegible]ः श्रमं च मो
वनमकरोत्त नहतत्क्षाहितोद्दिवसोवत्त त्रिदिवसत्तत्तस्मिन् निवत्वान्निमज्जति [illegible]तवकुलदेशान्
इतिसंप्रार्थितो राजा वीमिश्रेनसमंतत विचार्यमिश्रदेवैनं रामं प्रथममर्थितं २०

बा

फलितसाहानीयमइति केवलं परमार्थसाधनानुपठं नानाविधुरं क्वापि ऊरूसौंदर्य परिपंथि

प्रो न मार्गेर्नेनीयते विधिनेति षः श्रद्दीप्तशिरसोज्वालावगाहनं इव संसारदावाग्निदग्धस्य ममनि

त्यानंदावगाहे ऽस्तु त्वं कंठे लालीनीय श्रीपिठ मागमापायिना वा इत्यक्त मनित्य त्वं प्रपंचयति भा

दिष्ट्या इत्यादिना आसाव्यत। पूर्वैरागंथसंदर्भे शासच स्पष्टार्थः कानिचित्यादामित्या

ख्यायते अन्यापदेशभाग [illegible] ोकुशोऽपदेशवद्भाग भवती अर्थः अन्यापदेशं भाति

ति कश्चित तत्रान्यस्योपदेशं भवेभवते नत्वयमेव प्रतीयते तेन इत्यादि त्यर्थः असेवयेतिपद्धे दे

जी दपिदीर्यन्ते ध्रुवोप्यध्रुवावितः अमराअपिमार्यन्ते केवास्थामाहृशे

जने १४६ विष्णोपि हि ते द्दृश्यंते देशोप्यन्यापदेशभाक शैलाअपि

विशीर्यन्ते केवास्थामाहृशेजने १४७ अप्यतेसत्नुयाघोरश्चमुवनंवा

पिधुज्यते घराषिजातिवैसूर्य्यकेवास्थामाहृशेजने १४८ परमे

ष्ठीपि निष्ठावानूह्यितेहरिरप्यजः भावोप्यभावमायाति केवास्था

माहृशेजने १४९ कालोपिकाल्यते नेनानियातिस्वापि नीयते यो

श्री॰ मापिलीयन्ते नंतं केवास्यामाहृश्रोजन १५० आश्रनाव्यावाचतत्वेन सर्ग्ग
३६ उदृशाद्वानमूर्त्तिता भवतादिविद्भवनो केनाचिद्भमदायिना १५१ २
"भुष्यत्यपविसमुद्गास्य लीयन्तेनास्काश्चपि । सिद्धाश्चापिविनश्यंति
केवास्यामाहृश्रोजने १५२ अथोत्तवायंस्मभूरवनयेहयाश्च
नेवानध्रुवाः स्वर्गसिद्दसविशेषवमेगाय इत्यस्य धेवलयस्यविक
श्री दः वैधर्म्यं असत्तां निश्चावान्नाशावान् निष्ठानिष्पत्तिनाशयोरित्यमरः अनेन परमा
त्मनाध्रुत्पते संघ्रियत्ते इत्यर्थः नियान्तेदैवंपूर्वकर्मेत्यर्थः मर्यादावानियत्तिः कालो
पिकेपत्तेक्रमेवेत्युक्तंमन्यमानियाति अस्त्राव्येतिनिद्धिकल्पगया अक्षरा भावातत्तं पर
मर्थिकं यत्त्वपंयस्यतः तेनेदुद्धर्षजातंसचनदूर्त्तिस्विरूपंयस्यतेनतद्धर्षनातसेवक्ष्यति
रु स्वरूपंयस्यतेन तद्धर्षपिठमपि विष्णपिातिपत्तः विद्भवंतेअपतास्यनेततत्वमाध्यायक
ल्पितमेवप्रदर्शयतानिद्धलाभमनुमायाविनश्यर्थः १५२ अधिष्ठानभूतपरमात्मनाद्दन्तं
क्रममेवाखिलस्याश्रमकंतम परिज्ञापनस्यात्तिलोकइत्यत्रकोपायाति अथोत्तवरात्तिशति

आलोलयेलवसक्तिः परिवन्तश्च वनानुवृत्तिर्यलिमिन प्रयत्तीत्यर्थः एवमविवेकिनः संसरतो
ऽकुपथ्यूतनमध्ये वर्त्तमानोऽस्मद्दूरे कानात्रियब्रह्मविद्संनिधौ श्रवणादिसंभवापि कृत्ताका
न्ताकुलितत्वात् सहजानामपि निश्चानादिमत इत्याह इतश्चेति विवेकिलोकाद्ब्रह्मविदस्तदाश्रयत
दधीनं यत्साधुवृत्तं श्रवणादिलक्षणं तेन रिक्तो शून्ये न तु सर्वो जनः पुत्रदारादि [illegible] ममत्वक
ल्यजालमालोलये लसमाप्तिर्जलती वलोकः १५३ श्रीरामोवाच इतस्त
तो दूरतरं विहृत्य प्रविश्य गेहं दिवसावसाने विवेकिलोकाश्रयसा
धुवृत्तरिक्तो हि पतितकउपैमि निद्राम् पुत्रोऽश्मदारास्वधनं भवेद्वा प्रमकल्प १५४
नेनामममायमाभम् संसर्षतत्रोपकरोत्यथान्ते यत्रातिरम्याविषय
छुनैव १५५ विद्याविनेशत्रुजने समग्रे समागतायां ममितस्मलत्तयाम्
सेव्यन्त एतानि सुखानि यावत्तावन्ममायातिकृतोपसत्युम् १५६
त्यसंकल्पनत्र प्रवर्त्तनमश्रवणादेनवृत्तबश्रवृत्तिः किंनस्यादत आह पुत्रेति नीतिरम्येत्ये
कपदं. अनतिरम्या विषयप्रवृत्तिनैवेति यन्तदन्तोऽन्तकालेकरोतीतिसंबंधः नामप्रावृक्कल्पायाम्

श्री
३७

यत्रातिरम्येति त्नवित्तत्रायमर्थः यत्र यस्मिन् दुःखेत्ततिविषमूर्छनाप्यतिरम्येवभवति तद्दुःखं करोती मर्ज्ज २
त्पर्यः क्वचित्त दुःखोदर्कमपि विषयसुखमनुभूयतत्संपादनप्रयासमनुभूयमृत्युग्रस्तोभव
तिविषयपर इत्याह विज्ञावैत्तरति १५६ भोक्ताम्रत्युवक्त्रामप्रविश्य यदा जीवतितदापि न
स्वधान्यात्मकः कलत्रादिव्यवहारोस्थिर इत्याह इत इति समानेनस्वधारणेन संकेतेन निब
द्धोभावोऽस्मिनिति प्रायो भोगादिविषयोयात्र व्यवहार मायात्र तात्तत्पा त्र्ययमर्थः व्यफाल्गु
रागोमासि फाल्गुनचैत्रद्विष्यावितिप्रयात्राविधेयेति संकेतेनसर्वसाधारणेननराणां कथानि
वद्धानि छायाद्गाणिकायावासमासज्जाभवंति तथाकालीनेनसाधारसंकेतेननिबद्धानि प्रायाः विवाह॰
कलत्रेष्वेतेव्यवहारस्यालयः द्वाणिकामवनीति नत्वसादादिभोक्तु भोगाबसरएवमृत्युस
त्रैवप्पनेकमहमहष्ठगजीवनोद्गलादीनां नैवमित्यतआह कल्पेति अनादिसंसारककल्यो
त्तोऽन्यतेश्चोपगतास्तथैव समानसंकेतनिबद्धभावाः यात्रास
मासङ्गसमानराणां कलत्रमित्रव्यवहारमायाः १५७ कल्पाभिधा
नेहराजीविनोहि कल्पोह्वसंख्याकलनेधिरञ्ज्याः अतःकलामा

लिनि कालयानेलघुत्वदीर्घत्वधियोपासन्त्याः १५८ जनः कामाश
क्तोवइविधककुलाव्यसनपरः समुस्वप्नेप्यास्मिञ्जगति स्खलभोनाघ
भुजनः १५९ क्रियादुःखासंगाविधुराविधुरानतमखिलानजातेनेत
व्याकलमिवदशाजीर्णत्वमयी १६० दिवसास्तेमहान्तस्तेसम्यदलाः
घसंख्याकलनेकल्पसमूहसंख्यागणनेक्रियमानेचिरिं व्याप्तकल्याभिधाननत्वता जीविनोहिक
ल्पनामेनानेकतया जीविनोभवंति तथाप्यस्मदादिलघुकालापेक्षया दीर्घजीविनोहि मुह्ये
त्यत आह मतइति लघुत्वादिकं यथा स्वप्ने मुहूर्ते वत्सरो भ्रमानि तथात्र नरे प्रतीतिभावः
एवं संसारफलमाविघतान्निवृत्युपाया लाभं भ्रमिति खेदं दर्शयति जनइति कुकलाविषया
किंत्वज्ञानलाभेन क्रिययैव पुरुषार्थः साधीमतत्स्याह क्रियेति अखिलात्क्रिया दुःखासङ्गा
विधुराविधुराभवति दुःखैरासमन्तात्सङ्गो यस्याः सा तथोक्ता विधुराविधुरा पुरुषार्थेनात्पन्न
रिद्धोत्यर्थः १६० एवमनात्मसर्गजस्यानित्यत्वविक्तरेखा प्रतिपादितं संक्षिप्याह दिवसास्ते इत्या ब =
दिप्रलोकत्रये तावाः वं यडवाग्निमृ किमिव किञ्चित्यर्थः अम्भूतेतिस्पष्टार्थः एवं बहुधा संसार

यो॰ टी॰ दोषाग्निरूपं तत्फलं निद्रातिशायं वैराग्यमाहारं तीति भोगवृद्धिच्छाभावेऽपि जीवनादौ प्रीतिः स्याद सर्ग
२८ आह नाभिनन्दामीति ननु विषयप्रवचनस्य चिकित्सा वा क्वचित्कर्त्तव्या चिन्तायौवनोकमितिक्रियत २

क्रियाश्चतताः सर्वस्तिष्ठन्ति पर्यन्ते यामो वयमतः परम् १६१ ब्रह्माविष्णु
श्चरुद्रश्च सर्वा वा भूतजातयः नाशायैवानुधावन्ति सलिलानीव वाड
वम् १६२ आपदः क्षणमायान्ति सम्पदः क्षणमेव च क्षणं जन्मा प॰
मरणं च मुने किमिव न क्षणभंगुरम् १६३ अशूरेण हताः शूरा एकेन बहवो
हताः शोकृताः प्रभुत्वायाताः सर्वमावर्तते जगत् १६४ श्रीराम
उवाच इदमेवं दावाग्निदग्धे सपदि चेतसि प्रस्फुरन्ति न भोगा
शा मृगतृष्णासरःस्विव १६५ नाभिनन्दामि मरणं नाभिनन्दामि
जीवितं यथास्थितोस्मि तिष्ठामि तथैव विगतज्वरः १६६ अथ चेत्त्वं
त्वया बुद्धात्मनीह न चिकित्स्यते भूयः क्व नाम चिकित्सा यान्ति तत्र
किलावसरकृताः १६७ विषं विषयवैषम्यं न विषं विषमुच्यते जन्मांत

रक्षाविषया एकदेहहरं विषम् ९८ नसुखानि नदुःखानि नमित्रा
ण्यतआह नथेति वाल्यो नन्तापमिपशब्दार्थः तर्हि चित्तमितिच किलेत्यसंभावनायां विषयेषु
ला= एनचित्तं चिकित्सनीयमेवेति कृतं तत्राह विषमिति विषयेषु वैषम्यं द्रोगमराशो द्योग्मनत्वलक्षणान्
रागद्वेषहेतुभूतम् ९८ नन्वज्ञानवैराग्यैः षष्ठ्यां चिकित्सित चित्तेन किंफलं प्राप्तं येन चित्तचि॰ थया
कित्सा क्रियते इत्याह नसुखानीति त्वस्य वह्ललविदः तच्चिकित्सायाः साफल्यं दर्शयित्वा फलि
तामाह आयुरिति वित्तानकल्लोलः सौदामिनी विद्युत यौवनलालना यौवनोपलालनं सेवन
लवयः जलधरः कचिल्लोलेति स्त्रीलिङ्ग निर्देशः तत्र जलधर इति भिन्नपदम् जलनयो लोलं त्वेद
ब द्यानं तत्रेनोच्यते विषयक धनवाला यविवेक लोहकारच्छत्ता वैराग्यलब्धो चित्तोपितित्यर्थः
णि नबांधवाः नजीवितं नमस्सांवन्धाय त्वस्य चेतसः ९८ आ
युर्वायुविघट्टिताभ्रपटलीलीनांबुवद्भंगुरं भोगामेघवितानम
ध्यविलसत्सौदामिनीचंचलाः ९० लोलायौवनलालनाल
त्यूयाकलय्याद्भुतं मद्भावाधमयापितोत्तत्र ह्यविनो विरं श
तामि नये ९१

श्री॰ श्रीरामोवाच नावस्थितिमुपायाति नचयातियथेप्सितं वु सर्गजे
३९ त्रिजगीवेश्वरायत्ताकान्तेवाप्रियसंगम्बि ९७२ ग्रनोन्ठलसनाया २
एवंमुपरुप्यित्ताचेन्मृतकृत्यमतःपरंकिंतत्रावशिष्टं तत्राह नावस्थितिमिति जीवएवाविवेकि त्रि
त्वेनेश्वरोपत्त्यातदायत्तात्तदधीनाजीवस्येश्वरैकतन्त्रत्वरामायाबुद्धिनिर्दुःखवदे स्थितिंनो
पायाति कांतापदेनोवेश्वरः प्राणनाथोभर्त्तासापिप्रियसङ्गनानिभर्त्तृसंगदे स्वेच्छास्थितिमेवा हे
दिनानोपायाति नोपायाति यथेप्सितंचाहिनयाति नचेक्वापितत्त्रापि [illegible] त्रिनैवविवादि ७
ताविस्तेक्वचित्पदोवश्नाजिरवसिष्टेतिभावः ९७२ चिमावस्थितिस्थानसातिवादायदधाति
ग्रतइति यतःस्थितिंनयाविचित्तमतःदृष्टामीत्यव्याहाः ग्रनुकंपरपार्श्वसद्रूपम् ग्रनायासं
निर्दुःखं ग्रनायासत्वहेतुगर्जतिच्छममिति गतश्रमत्वेहेतु ननुपाधीमि उपाधिमत्ताः मनो
हि सर्वश्रानिमूलमातत्याच प्राणदत्ताप्रयस्यातिच [illegible]दोमनस्तदत्तवंधापिसादंपदृष्ट्वाप्रथं ६ष्टा
वरवनाभुवनाभिधानेति माधुर्यामनमानन्दरूपमियंदृश्यति कष्यन्त्रोति वीरचर्यैतिसा
वोधनम् दाहप्राप्तिदर्शयितुंवासनारमःशालनोतिविशेषणाम् रस्यतइति रसकाज्यादि

प्रामतृपाधिगतमम्मम किञ्चिन्निस्यति पदं साधु यत्र शङ्कानविष
ने १७३ कथंच धीरवर्यागतोपतत्तापितद्दह्यते पावकेपावदेनैव
श्रा रुपोनरदो शालिता १७४ यस्मात्कित्कमहावाहोव्यवहारक्रिया
विना नास्यिति देघसंसारोविनाम्बुजलधाविव १७५ यथायथा
वासनैव रूपाक्तेनघालतेप्रोभतेभूतवहति तथातथा तेन मम नोसंसाराख्येन तत्तापित
रुधेरासंसाराग्न्यर्चिभिः कथं न दह्यते केनोपायेन दह्यते पारदोरसः तारः काचोऽपच
पलोरसः स्तनच्छपारदइत्यमरः रसेनोति पारदप्राद्वार्पकानपारदोतुर्दाह इति प्रासोकः
संसारेण निर्व्यापारतया इवस्थानमेवदाहोपायज्यत आह यस्मादिति ममवसर्घविना
मनुष्ममध्येस्थितिर्यथानसंभवति तद्वादित्यर्थः १७५ यथाजानाति इत्यादिग्रन्थ
सन्हः स्पष्टार्थः केकामयूरध्वनिः नीलकंठोमयूरः ॥०॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राज
काचार्यानन्दमस्करपूज्यपादशिष्यश्रीमद्धात्मकरचितौवासिष्ठचंद्रिकायां छित्ती पा सर्गः २
ताःसिम्भवंतत्पामोहतिवृत्तिये ब्रूहिमेसाधवोयेनन्दनंनिर्दुःखतांग
ग

श्री॰ ता: १७६ अथवा नाहं शीघ्रं युक्तिर्यदि ब्रह्मन्न विद्यते न वक्ति मम वो सर्ग
४॰ कश्चिद्विश्रमात्मासि विस्फुटम् १७७ स्वयं चैव न वाञ्छामि तां वि २
श्रान्तिमनुत्तमां न देहं न त्यक्तसंदेहो निरहंकारतां गतः १७८
न भोक्ष्ये नापि वाम्बु व्रतान्तः परिदधेऽम्बरम् करोमि नाहं व्याप
रः स्नानदानाशनादिकं १७९ न च तिष्ठामि कार्येषु सम्पत्स्वा
पद्दशासु वा नाकिञ्चिद्दमिवान्तःस्थामि देहत्यागादृते सते १८०
केवलं विगताशङ्कं निर्ममो नान्तमत्सरः मौनमेवाधितिष्ठामि
लिपिकर्मार्पितो वा स्थितः १८१ वाल्मीकिरुवाच इत्युक्त
वान्सिमलशान्तिकरां गिरां रामो रामो महत्तरविवेकविकासिवे
ता: तूष्णीं बभूव पुरतो महतां घनानां केकारवस्मवशादिव
नीलकण्ठः इति मोक्षोपाये वैराग्यप्रकरणे जगद्दोषप्रकाशो
नाम द्वितीयः सर्गः २ वाल्मीकिरुवाच वदत्येवं महामोहवि
१८२

अतीतग्रंथसंदर्भेण नित्यानित्यवस्तुविवेकतो वैराग्यं प्रतिपादितं तस्य विषज्ञानभमो हरत्वरवेच
र दुर्लभत्वाभ्यां तत्त्यर्थवृद्धत्येवमित्यादि स्तुतिरसायनमित्यन्त उत्तर ग्रंथसंदर्भः स्पष्टार्थः
देहगृहे रोमभिः उद्गुरेकोभ्रुरवैः वीतरागविषयमोत्पभस्मयः फलती त्याभिप्रायेणाह उ
पद्मामीति उत्तमतायाः पदस्थानं परमं गुरुवाक्यं पिगतं प्राप्नोत्यत मत्तापदं येन वचसा
निवृत्तिकरं वचः रामो राजीवपत्राक्षे तस्मिन्राजकुमारके १ सर्वे
व[illegible]वृस्या विस्मयोत्फुल्ललोचनाः भिन्नाम्बरा देहरुहैर्गि
रः प्रोद्गमैवोज्झितः २ अथ पत्तनसीमस्थितवती रामो राजीवलोचने
सा पुरवादगिरा सार्द्धं सिद्धसाध्यसमीरिता ३ वितानकसमाव्या
प्तः पौरमोवृष्टि [illegible] अथ नह मुहूर्तस्य चतुर्भागात् छत्र नैकसमव
विरेणो ४ इत्यादि सिद्धगणाला पाठस्य [illegible] स्वृताः आक
ल्यासिद्धसेनाऽस्मभ्रमाद्भिरमितो दिवं ५ अथ पूर्वमिदमस्माभिः श्रु
तं स्तुतिरसायनं उपसंसात् [illegible] अस्मादर्थं पिगतो मत्तापदमेव वचर

श्रीः ६ कच्चिद्गानुचिरं रघुनंदनः सदितेतवयं प्रतिबोधितः ७ वाल्मी सर्गः
४१ तलप्या ज्ञानार्थिना गंतव्या स्मत्रः सांख्रिश्चवसम्यकार्यग्राह्यः तेनचसत्प्राणिकल्येन तत्रव ३
र्जितव्यमिति प्रतिपादनार्थः ७ पाचनस्येत्यादिरितिनादेनेत्यतः प्राक्तवोग्रंपसन्नहः सच
स्पष्टार्थः क्वचित्किंचिद्धारव्यावतेरघुकेतनारघस्यकेतुचंद्रघूनामलङ्कारेण स्तामृ मू
मिन् उदामदोरातयश्चसदैवनिमानि निर्मित्तम्प्रीति तथोक्तस्तास्मिन् संसारात्तीनिरं बुयो
किउवाच पावनस्यास्पवचनः श्रोतुकस्यरघुकैठना मिरी
यंश्रोतुमुचितंवहयमानानाम्महर्षिभिः ८ इत्युक्तासा
सभासर्वाव्यासावासनिवसितैः तापयात्तसभांतवृद्
व्यासमुनेपरम्परा ९ अपायायासिद्धसेनायापवनत्वांतम
सोरसा उत्तरसैवामुनिसंप्रतानि नदाशादारथीसभा १०
वसिष्ठविश्वामित्रौतावान्रजयामासलुः दराणान् वसिष्ठवि
श्वामित्रौतिरजयामासुरादरान् ११ सर्वादरेणासिद्धोवान्र

जयामासभूपतिः सिद्धौ द्वौ भूपतिं चैव कुशलप्रश्नवार्त्तया
१२ वचोभिः पुष्पवर्षैश्च साधुवादैर्नवाभितः रामं नेपूज
यामासुः पुरः प्रयान्तमास्थित १३ मुनयऊचुः महोवृत्त
कुमारेशाकल्याणगुणशालिनी वाग्दक्षापरमोदारावैरा
ग्यपरमगामिनी १४ अस्मिन्नुत्तमदोरान्म्यैर्दुर्वानिर्माणि
निर्मिते छिजेन्द्रादृत्वसंसारे सारोसान्यतत्र दुर्लभः १५ म
कललोकचमत्कारिकारिणो प्यभिमत्रयादिराघववचेतसः
फललिनो नाप्तिमेवयमेवस्फुटंनर रमनयोरत्तडुज्जयः १६
नदोशात्स्पे न युक्तो भवत्यमा दुष व्यापारमिर्मित ग्रद्दैवामिमराणातिर्मित तत्यनेनानिर्घाव्य
त्वंस्तचितम् " इति नारदेनेत्यादयन्त्रा प्रकरणसमाप्ते ग्रंथ्याः स्पष्टार्थाः तेषु कानिचित्पदा
नि व्याख्यायन्ते ज्ञेयांत्यपि राद्धो विरोधे मर्वलोकेषरहितेश्रमाराव्यापारात् भागेदस्वतः
इति नारदेन महत्त्वावचस्युक्ते सभाजनैः राममग्रगतं प्रीत्यावि

श्रीः ष्वामित्रोभ्यभाषत १७ नराघवन्नवास्त्यन्यत्तज्ज्ञेयं वनाघ सर्ग
४२ २ स्वयं वै स त्वमया भूयाआसर्वं विज्ञातवानसि १८ भगवद्व्या २
सपुत्रस्य शुकस्येव मतिस्तव विश्रान्तिमात्रमेवान्तर्ज्ञात
ज्ञेयाप्यपेक्षते १९ श्रीरामउवाच भगवद्व्यासपुत्रस्य शुक
स्य भगवन्कथं ज्ञेयेऽप्यादौ नविश्रान्ता विश्रान्ता च धियाऽ
नः २० विश्वामित्रोवाच आत्मोदन्तसमं रामसवदपमारा
मिदं तया श्रूयतां व्यासात्मजोदन्तं जन्मनाशनकारणम्
२१ तस्य चिन्तयतो लोकयात्रामेवामिमां हृदि नैवेवोकिल
सद्बुद्धेर्विवेक उदभूद्धृदयम् २२ तेनासौ स्वविवेकेन स्वयमेव
महामनाः विचार्य सुचिरं सम्यग्यत्तत्त्वमवाप्नवान् २३
स्वयं प्राप्ते परे वस्तुन्यविश्रान्तमनाः स्थितः इदं वस्त्विति
विश्वासं नासावात्मन्युपाययौ २४ केवलं विरराम स्य चेतः

विगलच्चापलं भोगेभ्योऽसारेभ्योऽधाराभ्य इव चातकः
२५ एकदा सोमलप्रज्ञो मेरावेकान्तमास्थितं प्रपछ पितरं
प्रकाशमानपरमानंदरूपे विघ्नातमिति विरुद्ध उदन्तो वृत्तान्तः वातकोऽश्रमिप्यपदकोपा
व. नविभूरवः पदविशेषः धाराभ्योऽधाराभ्यः चातक तृष्णानंतरं यथा वृषधाराभ्यः
परमतेस्मत प्योत्यर्थ २५ वाष्टीकैः पश्चाद्बुधैः इत्यनाः जनक दर्शिने सत्कारात्ः
भक्त्या हि कृष्णद्वैपायनं मुनिम् २६ संसाराडम्बरमिदं कथ
मभ्युत्थितं मुने कथं च प्रशममायाति किं यत्कस्य कदेति
च २७ इति पृष्टेन मुनिना व्यासेनाखिलमात्मजे य
थावदमलप्रोक्तं वक्तव्यं विदितात्मना २८ अज्ञासि
षं पूर्वमेवाहमित्यथ तत्पितुः स शुकः स्वकया बुद्ध्या
न वाक्यं बहु मेने पितुः २९ व्यासोपि भगवान्बुद्ध्वा पुत्राभि
प्रायमीदृशम् प्रत्युवाच पुनः पुत्रं नाहं जानामि तत्त्वतः

श्री· नः २० जनकोनामभूपालोविदेहेवसुधातले यथावदे सर्गः
४२ त्त्यसौवेद्यंतस्मात्सर्वमवाप्स्यसि २१ पित्रेत्युक्तःशुकः २
प्रायात्सुमेरोर्वसुधातलं विदेहनगरींप्रापजनकेनाभि जन
पालितां २२ आवेदितोसौयाष्टीकैर्जनकायम
हात्मने द्वारिव्याससुतोराजनशुकोत्रास्थितवानि
ति २३ जिज्ञासार्थंशुकस्यासावास्तामेवेत्यवज्ञया
उक्त्वातूष्णींस्वजनकस्तस्थौसप्तदिनान्यथ २४ ततःप्र
वेशयामासजनकोन्तःशुकंतत्र राजानदृश्यपतेता
वस्थितिसप्तदिनान्यपि २५ ततोन्तःपुरभिःकान्ताभिर्भो
जनैर्भोगसमूहैः जनकोलालयामासशुकंशशिनिभा
ननं २६ तेभोगास्तानिदुःखानिव्याससुतस्यतन्मनः
वद्धपीठंवद्याभिक्षानंतनिः प्रोबितनजगत्कायेति जगतिस्त्रेयसेयानिकायंगिरीसानितानितनिःशे।

षितानि क्रनवप्रोषितानियेनृप ॥

नाजगाम मुदे ह्यपवनो वृक्षपीठमवाचल ३७ केवलं सुमनाः
स्वस्थो मौनी विदितमानसः संपूर्णा इव शीतांशुरतिष्ठ
दमलः शुकः ३८ परिज्ञातस्वभावं तं शुकं स जनको नृ
पः आनीयमुदितात्मानमवलोक्य ननाम ह ३९ निः
शेषितजगत्कार्यप्राप्ताखिलमनोरथः किमीहितं वे
त्याह शुक स्वागतमस्तु ४० शुक उवाच संसारा
डम्बरमिदं कथमभ्युत्थितं गुरो कथं प्रशममायाति यथा
वत्कथयाशु मे ४१ विश्वामित्र उवाच जनकेनेतिया
ख्येन शुकस्य कथितं तथा तदेव यत्पुरा प्रोक्तं तस्य पित्रा
महात्मना ४२ शुक उवाच स्वयमेव मया पूर्वमेतज्ज्ञातं
विवेकतः एतदेव च पृष्टेन पित्रा मे समुदाहृतं ४३ भवतापि

४

श्रीः य एवार्थः कथितो वाग्विदांवर एष एव च वाक्यार्थः शास्त्रेषु परि दृश्यते सर्ग
४४ ४४ यथायं सविकल्पोर्थः सविकल्पपरिक्षयात् क्षीयते दग्धसंसा २
रोतिः सार इति निश्चयः ४५ तत्किमेतन्महाबाहो सत्यं ब्रूहि ममाचले
तज्ज्ञो विश्रामम्या प्राप्ति चेत्त साम्प्रतं जगता ४६ जनक उवाच नातः
परतरः कश्चिन्निश्चयोस्त्यपरो मुने स्वयमेव त्वया ज्ञातं गुरुतश्च पुनः श्रुतम् ४
तथापि नित्यं पोषितसर्वकार्येतिच संभावात् उभयं संसार संरहतः ४७ अव्युच्छिन्नोऽपि
नाधीकृतस्यः नित्यः सर्वात्मा चिदात्मा चेति तथा सत्तो द्वितीयो व्यात्मा मा द्वितीयतया स्वसं
कल्पवशाद्बद्धो भवति तथा चोक्तं श्रीसुरेश्वराचार्यैः अभूतामिति वेष्टोनस्वात्मानं वच
यत्यसो असत्यापि द्वितीयेष्ये मोमसमर्पितायथेति निःसंकल्प उच्यते अनुद्विग्ना
न प्राप्तस्वात्मित्वाति विमिकल्पेज्ञी वेधिष्ठानयास्थितः सत्यस्य सत्त्वमिन् व्यपगत्तेति
अव्युच्छिन्नचिदात्मैकः पुमानस्तीति नेतराः स्वसंकल्पवशाद्बद्धो निः
संकल्पश्च मुच्यते ४८ तेन त्वया स्फुटं ज्ञातं ज्ञेयं यस्य महात्मनः भोगे

भ्योपरति र्यात्राहृष्ट्या द्वासकलादिह. ४९ प्राप्तं प्राप्तव्यमखिलं भवन्ताद्
रा चिन्तसा दृश्येतन्तपसिव्रजन्युक्तस्त्वं भ्रान्तिमुक्तइजव ५० इत्युक्ति
ष्टः सइत्येवं जनकेन महात्मना विश्राम्यान शुकस्तूष्णीं स्वे देपरम
श्लोक वस्तुनि ५१ वीतभयायासो निरीहः छिन्नसंशयः जगामशिखरं
रं मेरोः समाध्यर्थमनिन्दितम् ५२ तत्र वर्षसहस्राणि निर्विकल्प
समाधिना दशा स्थित्वा समाशाम्यात्मन्यस्नेहदीपवत् ५३ व्य
पगतकलनाकलंकशुद्धः स्वयममलात्मनि पावने पदेसौ सलिल
कणइवाम्बुधौ महात्मा विगलितवासनमेकतां जगाम ५४
कलना संकल्पः मैं वसंकल्पोपवादः कलङ्कांकापवादयोरित्यमरः व्यपगतः कलंकोयस्मा
त्तथा सचासौ शुद्धश्च व्यपगतकलनाकलंकेतिमूलाज्ञाननिवृत्तिरुक्ता शुद्ध इति मूला
ज्ञाननिवृत्तिः ब्रह्माध्यनायागन्तुकमलद्वयरहितमित्याह अमलात्मनि पावन इति ५४
समाराशिमोगहृन्दानि पुनर्नस्वि दंते नरो चंत्न इति न्यत एतज्ज्ञात्तज्ञेवस्यमनसोलनेरोहि दू

श्री: नंनिश्चयः नूनंतर्क्येपानिश्चयइत्यमरः कीर्तिलाभादिनानिमित्तेनयस्मैभोगानरोचन्तेसजीवन्मु सर्ग
४५ क्तोमान्यदित्याह यशःप्रभृतिनाहेतुनाविनैवेति वृत्तिर्वल्लामाद्रिप्रागल्भ्यात्तापयसि परिक २
नवन्धेति ऋमिवदवोपयोगि नोयपरिकमात्तेषांबन्धनेनगृहीतंस्वीकृतंवचनंतेजोयेन
स्य विश्वामित्रउवाच नव्यासनन्दजस्यमलमात्रायमाज्जनम् यथोपयुक्तं
तेरामनावदेवोपयुज्यते ५५ ज्ञातज्ञेयस्यमनसोनूनंमेत्तावल्लक्षण
नस्वदन्तेसमग्राणिभोगवृन्दानिमत्युनः ५६ भोगमोवत्नयाययातिम
क्रोदार्थवल्लजः नयोपशान्तयातिवंधोजगतितत्नव ५७ वास
नानातंवूरांममोदकदूत्युच्यतेवुधैः पादार्थवासनादार्ढ्यंवंधइत्य
भिधीयते ५८ यशःप्रभृतिनायस्मैहेतुनैवविनाउनः भोगास्वचन
रोचन्तेसजीवन्मुक्तउच्यते ५९ रामोयदेनवज्ञानातिनदस्वात्ये
वसत्कुरवात आकार्यचित्तविश्रान्तिमामोत्येवमुनीश्वरः ६०
अपनास्यचित्तविश्रान्त्यैराघवस्यमहात्मनः युक्तिकथयतिश्रीमा
आ=

श्रीः त्वं वसिष्ठो भगवान् यमम् ६१ रघूणामेव सर्वेषां प्रभुः कुलगुरुः सदा सर्व सर्गः
५६ ज्ञः सर्वसाक्षी च त्रिकालामलदर्शनः ६२ वसिष्ठ भगवान् सर्वं कथि ३
तमस्मि यत्त्वयं आचार्ये वैराग्यं प्रश्नयसे च महाधियं ६३ उ
पदिष्टं भगवता ज्ञातं पद्मभुवा प्रभुः न देवोपदिष्टा यत्त्व रामाय या
त्रै निवासिते ६४ न ज्ञातं सर्वशास्त्रार्थं तत्त्व दृग्धर्म संविदितम्
शिष्याय विरक्ताय साधोयाद्दिश्यते ६५ अशिष्यायाविरक्ताय य
त्किंचिदुपदिश्यते तत्प्रयात्यपवित्रत्वं गोक्षीरं श्वदृत्ताविव ६६ इत्यु
क्ते गाधिपुत्रेणाव्यासनारदपूर्वकैः मुनयस्तेनमेवार्थं साधु साधित्य
६७ पूजयन् अथोवाच महातेजा राज्ञः पार्श्वे व्यवस्थितः ब्रह्मेव ब्रह्म
णः पुत्रो वशिष्ठो भगवान्मुनिः ६८ मुनेयदादिष्टोऽस्मि मेन दविघ्न
करोम्यहं कः समर्थः समर्थोपि सतां लंघयितुं वचः ६९ रामायरविष्ठि
तमस्वैपं नाशमुपशान्तये निषधा दीपराशी त्वयज्ञानं प्रजमणाविना
७० वाल्मीकि उवाच इति निगदित वान्स महात्मा परिकर बंधन हीत वक्त्रतेजाः अ --- पाद दम ततोप पान्य
इति श्री वाल्मीकि मोक्षोपाय वैराग्य प्रकरणे तृतीयः सर्गः ३ स परिबंधन हीत वक्त्र तेजाः ७० इति श्री मत्यत्न हतस्यपरि
तौ वासिष्ठचंद्रिकोया वैराग्य प्रकरणे नाम तृतीयः सर्गः समाप्तः ३

इतिवाल्मीकिमोक्षोपायवैराग्यप्रकरणसमाप्तम्

नं.

३३